

Cjelokupno arhivsko gradivo prikazano je u razredbenom/klasifikacijskom sustavu na način da svaka skupina djelatnosti, odnosno pojedine cjeline i vrste gradiva imaju svoju zasebnu oznaku, i to od slova A do slova L. Unutar razredbenih skupina u određenom povijesnom razdoblju razdioba je napravljena prema vrstama djelatnosti ili djelokrugu, odnosno međusobnoj hijerarhijskoj povezanosti ili ustrojbenoj strukturi gradiva (gradivo skupine L. Zbirka izvornog arhivskoga gradiva, prikazano je prema kriteriju izvornosti gradiva, a podijeljeno je na zbirke pojedinih vrsta arhivskoga gradiva, tematske zbirke i zbirke pojedinih skupljača). Sam sadržaj arhivskoga gradiva prikazan je ne samo u okviru funkcija i djelatnosti te popisa gradiva nego se navodi i postojanje urudžbenih zapisnika i kazala kao glavnih pomagala u odlaganju i traženju zapisa.

Navedeni je vodič jedan od triju vodiča (Vodič kroz fondove i zbirke Državnoga arhiva u Zagrebu. 1. sv., 2. sv. Zagreb : Državni arhiv u Zagrebu, 2008., 2010; Vodič kroz arhivsko gradivo Državnoga arhiva u Vukovaru. Vukovar : Državni arhiv u Vukovaru, 2011) objavljenih u RH, te je svakako dobrodošao i zbog kulturnoga značaja arhivskoga gradiva pohranjenog u Državnom arhivu u Zadru, ali i kao dopuna odgovorima na mnogobrojna pitanja s područja arhivističke teorije i prakse (metodologija rada na izradbi vodiča, oblikovanje arhivskih fondova, razredbeni/klasifikacijski nacrti) na koje su pokušali odgovoriti i spomenuti pregledi gradiva arhivskih i nearhivskih institucija iz 1984. i 2006.

Danijela Marjanić

Vodič Arhiva Zadarske nadbiskupije. Priredili Oliver Modrić i Josip Kolanović, Zadar : Državni arhiv u Zadru i Zadarska nadbiskupija, 2013.

Što je arhivski vodič i kakav bi on trebao biti pitanje je koje slijedi onomu o biti arhiva. Što je, dakle, arhiv? Na području Hrvatske namjenski je izgrađena tek jedna arhivska zgrada (ona u Karlovcu 1980), pa tu zgradu zovemo – arhiv. Državni je arhiv u Karlovcu, dakle, ustanova koja ima svoj identitet u prostoru u kojem djeluje i koja je kao takva prepoznatljiva. S druge pak strane u Zagrebu na timpanonu ponad glavnoga ulaza u zgradu na Marulićevu trgu 21 veliki natpis Kr. sveučilišna knjižnica zamijenjen je ne manjim natpisom Hrvatski državni arhiv. Međutim, građani to zdanje i dalje zovu knjižnica na Marulićevu, Sveučilišna knjižnica, NSK, a ima ih koji još koriste skraćenicu NSB. Ta ustanova, dakle, nema svoj pravi identitet u prostoru u kojem postoji i djeluje. No tu problem ne prestaje. Građanima se naime ne može zabraniti da tu ustanovu skraćeno nazivaju »državni arhiv«, a neke od njih onamo navede put, iako su zapravo krenuli u ustanovu koja se zove Državni arhiv u Zagrebu, smještenu u nekadašnjem financijskom ravnateljstvu u gornjogradskoj Opatičkoj ulici. Objema ustanovama, dakle, nedostaje prepoznatljivost, a kako i ne bi kad se netko sjetio da dvije ustanove u jednom gradu nazove državnima arhivima.

Arhiv je i mjesto u koje tijela uprave, ustanove, poduzeća itd. (tzv. stvaratelji) pohranjuju svoja pismena. Nekad se to u njemačkoj tradiciji nazivalo registratura, a u mađarskoj pismohrana (mađ. *levéltár*).¹ Iz nekoga razloga posljednji se izraz slabo koristi, pa se mjesto za pohranu pismena naziva arhiva. Tako starogrčki *archeion* (službena zgrada) odnosno latinski *archivum* (ormar za spise) u hrvatskom ima i muški i ženski oblik (arhiv i arhiva). Dok prvi ostavlja vrlo ozbiljan i dostojanstven utisak, onaj drugi priziva u misli kakvu sobicu, podrum ili tavan, gdje se na starim spisima sedimentira prašina. Konačno, arhivom se može nazivati i časopis u kojem su okupljeni i pohranjeni plodovi znanstvenoga rada, poput Kukuljevićeva *Arkiva za povjestnicu jugoslavensku*, dok se u digitalnom svijetu arhivom često naziva mjesto u kojem pronalazimo neaktualne zapise (npr. rubrika na internetskoj stranici u kojoj možemo vidjeti najave događanja od prošle godine).

Da bi arhiv bio arhivom u punom smislu te riječi trebao bi dakle imati nekakvu pravnu osobnost, svoje ime, biti prepoznatljiv u prostoru u kojem djeluje, a njegova djelatnost treba opravdati naziv arhiv, kojim on ulazi u društvo koje čine Archives Nationales, Archivio Segreto Vaticano, Bundesarchiv, Kriegsarchiv, Riksarkivet itd. Kad ustanova iz različitih razloga zapadne u krizu identiteta, ona svoj deficit nadoknađuje promjenom grafičke i likovne opreme, pa i formata edicija koje izlaze već stotinu godina, magnetičima za hladnjake, olovkama i papirnatim vrećicama s logom ustanove, preko kojih turisti i poslovni partneri ime ustanove pronose u najudaljenije dijelove svijeta, ili se pak različitim događanjima, prigodnim danima i noćima bori za svoje mjesto pod svjetlom medijskih reflektora.² Međutim, daleko najbitniju ulogu u stvaranju i održavanju identiteta jedne kulturno-znanstvene ustanove predstavlja njezini organi kao što su *Arhivski vjesnik* (Hrvatski državni arhiv) ili *Scrinia Slavonica* (Podružnica za povijest Slavonije, Srijema i Baranje Hrvatskoga instituta za povijest). Po svojim će publikacijama te ustanove biti (o)cijenjene u zemlji i inozemstvu. Koliko su za jednu izdavačku kuću bini njezini *frontlist* i *backlist*, u kojima se ogledaju njezina dotadašnja postignuća, profil i planovi za budućnost, toliko je za jedan arhiv neobično bitno da korisnicima ponudi jedno vlastito djelo o sebi i gradivu što ga čuva i svakodnevno obrađuje (jer, umalo zaboravimo, arhivsko gradivo i arhivisti koji o njem skrbe također čine arhiv). Kad jedna takva publikacija o arhivskoj ustanovi ne donosi tek listu na skrb joj povjerenih fondova i zbirki (tzv. pregled fondova i zbirki), kad to nije tek infor-

¹ Pismohrana je prema akademijinom rječniku »soba ili kuća, u kojoj se hrane (t. j. čuvaju) stara pisma, arhiva. ... U drugoj polovini XIX vijeka upotrebljavali su tu riječ neki hrv. pisci na pr. Kukuljević«. Vidi u istom rječniku natuknice Pismohrana, Pismohranac, Pismohranik, Pismohranište, Pismopomnik, Pismopomnik, Pismoredac, Pismoredionica, Pismoređa, Pismosahrana, Pismosahranište, Pismoshrana, Pismoshranište. U: Rječnik hrvatskoga ili srpskoga jezika, Jugoslavenska akademija znanosti i umjetnosti, obradio T. Maretić, Dio IX. Ondje-Plančić, U Zagrebu 1924–1927, str. 883–884.

² Bez ikakve želje da umanjujemo trud uloženi u stvaranje korporativnog identiteta kulturno-znanstvenih ustanova, upućujemo ovdje na za svakog arhivista zanimljiv i poučan protestni članak Michaela Hochedlingera »Miteinander – Gegeneinander – Nebeneinander? Archive und Geschichtswissenschaft im Schatten von 'Erinnerungskultur', Kulturgeschichte und Digitalisierungspopulismus – Eine Empörung« U: *Scrinium* : Zeitschrift des Verbandes Österreichischer Archivarinnen und Archivare 67 (2013) str. 27–63.

macija o ustanovi, ukrašena slikama zgrade u kojoj je smještena i njezinim nasmijsanim djelatnicima, onda se može govoriti o arhivskom vodiču. Nigdje naravno ne piše da se mora zvati vodič, ali već je duže vremena takva praksa u nas i inozemstvu.

Nemamo ovdje mjesta navoditi sve domaće i inozemne vodiče i njima slične publikacije koje možemo prelistati u knjižnici Hrvatskoga državnog arhiva. Pogledajmo primjerice Bittnerov *Gesamtinventar* bečkoga Kućnog, dvorskog i državnog arhiva, nastao od 1936. do 1940., a koji je i danas u upotrebi.³ To veliko djelo, nastalo po načelima genetičko-kritičke metode, zamišljeno je kao *Führer durch die Bestände des Archivs ... , der dem Forscher Inhaltsübersichten (und je nach den Umständen auch genauere Inventare) über die einzelnen Abteilungen mit Vorbemerkungen über deren Entstehung und Zusammensetzung bietet*.⁴ Stoga su autori *Gesamtinventara*, poučeni dugogodišnjim iskustvom, u svoj vodič uvrstili i takve podatke, za koje se obično misli da su samo od interne koristi za arhivske službenike, dok su kod opustošenih fondova išli u pojedinosti kako bi korisnik stekao kakav-takav dojam o ostacima fonda.⁵ Taj je vodič u isto vrijeme udžbenik državne, upravne i arhivske povijesti te pregled fondova i zbirki, donosi obilje za korisnika dragocjenih obavijesti o sadržaju gradivu, pomagalima za njihovo istraživanje, provenijenciji i povijesti fondova, o sređivanju gradiva tijekom povijesti itd. U njem je dakle skupljeno bogato višestoljetno iskustvo bečke arhivske škole. Suvremeni vodiči udaljuju se od takve prakse i uglavnom slijede unaprijed zadane formulare, te ih upravo štreberski dosljedno primjenjuju na svaki fond ustanove, stvarajući time šumu u kojoj je ponekad teško pronaći stablo. Međutim, treba znati procijeniti gdje za korisnika manje znači više, odnosno gdje se korisniku može pomoći da neki fond ili zbirku shvati tako da se učini iznimka i primjerice umetne sažeti popis gradiva fonda. *Guida generale degli Archivi di Stato italiani*, četverosveščano djelo izašlo od 1981. do 1994., vodič je talijanskih državnih arhiva, a osnovni mu je cilj *offrire agli studiosi una prima informazione, il più possibile completa e omogenea, del contenuto degli Archivi di Stato italiani*.⁶ Heterogeni arhivski pejzaž Italije, odraz njezine povijesti i nastajanja središnje države, donekle je tim vodičem homogeniziran, a međusobno različite arhivske ustanove stavljene su u konstrukt koji se zove talijanski državni arhivi.

Vodič Arhiva Zadarske nadbiskupije – suautorstvo potpisuju Josip Kolanović, umirovljeni ravnatelj Hrvatskoga državnog arhiva, i Oliver Modrić, arhivist Arhiva Zadarske nadbiskupije – predstavlja osobitu zanimljivost i novinu u arhivskom nakladništvu u Hrvatskoj, pa i u hrvatskoj arhivistici, jer, kako ćemo vidjeti, pred

³ Ludwig Bittner (Hg.), *Gesamtinventar des Wiener Haus-, Hof- und Staatsarchivs*. 5 svezaka. Wien 1936–1940. (Inventare österreichischer staatlicher Archive V/4–8). Naziv je preuzet i za *Gesamtinventar des Steiermärkischen Landesarchivs : Unter Mitarbeit der Beamenschaft herausgegeben von Fritz Posch*. Graz 1959.

⁴ *Gesamtinventar des Wiener Haus-, Hof- und Staatsarchivs*, sv. I, str. 3

⁵ Isto, str. 158

⁶ *Guida generale degli Archivi di Stato italiani*. Sv. I A–E, Roma, 1981., str. 1.

sastavljače budućih arhivskih vodiča stavlja nove, visoke kriterije arhivističke vr-
snosti. To djelo odmah nas je privuklo odmjerenom i elegantnom opremom, a za-
tim i nadahnutim predgovorom zadarskoga nadbiskupa mons. Želimira Puljića. Taj
prelat svoj Arhiv stavlja u široki kontekst crkvenoga poslanja, crkvene kulturne
politike, skrbi za crkvenu kulturnu baštinu i crkvenu arhivistiku. Za razliku od
nekih drugih postojećih arhivskih publikacija u nas, nakladnici *Vodiča*, Državni
arhiv u Zadru i Zadarska nadbiskupija, odoljeli su pomodnoj grafičkoj i likovnoj
opremi, odmjerenom uvrstivši tek poneku crno-bijelu presliku odabranoga arhivsko-
ga gradiva. Na 206 stranica autori nas vode kroz Arhiv Zadarske nadbiskupije, kroz
njegovu povijest i njegova 52 fonda, koliko ih trenutačno ima. Upravo ono isku-
stvo u radu s korisnicima, koje je vodilo bečke arhivare, primijenjeno je i tu, pa su
kod nekih većih fondova opisane i neke njihove niže razine, za koje možemo
pretpostaviti da će osobito zanimati potencijalne korisnike Arhiva. Na taj način
dobili smo pregled 84 arhivske jedinice (iako je, kako smo napisali, riječ o 52 fonda
i zbirke). Fondovi i zbirke Arhiva Zadarske nadbiskupije prikazani su u skladu s
Klasifikacijom arhivskih fondova i zbirki Republike Hrvatske, instrumentu na-
mijenjenomu više državnim, tj. civilnim nego crkvenim arhivima. Tako se u *Vodiču*
Arhiva Zadarske nadbiskupije na prvom mjestu navodi fond C. kr. glavnoga
nadzorništva za uređenje osnovnih škola u Dalmaciji. Korisnik bi na tom mjestu
prije očekivao fond Zadarske nadbiskupije, koji se skladu s navedenom *Klasifika-
cijom* navodi u grupi *Vjerske zajednice* kao šesnaesti fond Arhiva Zadarske nad-
biskupije. Međutim, kako je riječ o malom broju fondova i malom broju opisanih
arhivskih jedinica, primjena klasifikacije ne otežava snalaženje u *Vodiču* i neće
zbunjivati korisnika. To je ujedno jedina primjedba tomu djelu, a i poticaj za
razmišljanje o sastavljanju jedne možebitne klasifikacije crkvenih arhivskih fonda-
va i zbirki.

Vodič Arhiva Zadarske nadbiskupije plod je velikoga truda uloženog u obra-
dbu ondje skupljenih i pohranjenih arhivskih fondova i zbirki Zadarske nadbisku-
pije. Rezultat je pregled fondova, obogaćen sažeto i čitljivo pisanim tekstovima o
povijesti stvaratelja gradiva, njihovim ovlastima i funkcijama, o povijesti samih fon-
dova te o sadržaju fonda, a ponegdje autori donose i popis gradiva. Na taj način
korisnik dolazi do prvih i za njegov posjet Arhivu ili rad u njem neophodnih, sažeto
sastavljenih i praktičnih informacija. Tako se potencijalni istraživač lako može pri-
premiti za korištenje već spomenutoga fonda Glavnoga nadzorništva za uređenje
osnovnih škola u Dalmaciji: *Vodič* mu omogućuje shvatiti čime se ta vlast bavila, pa
ako misli da će ondje naći očekivanu povijesnu informaciju, zna da postoje tri ka-
zala koje može konzultirati prije nego pogleda neki od 19 knjiga urudžbenih zapi-
snika, a zatim se posvetiti čitanju gradiva, koje obuhvaća 90 arhivskih kutija. Usto,
korisnik saznaje kako mu u Arhivu na raspolaganju stoji i sumarni inventar s popi-
som najvažnijih predmeta. No *Vodič* upućuje i na dopunske izvore, tj. druge arhi-
vske fondove Državnog arhiva u Zadru i Arhiva Zadarske nadbiskupije. Konačno,
tu je i bibliografija radova, koji bi mogli biti korisni istraživaču.

Vodič nas dakle vodi kroz dva upravna fonda iz Druge austrijske uprave u Dalmaciji (1813–1918), pet fondova odgojno-obrazovnih ustanova, tri zdravstveno-socijalnih ustanova, pet društava i bratovština, fond Zadarske nadbiskupije/metropolije, koji je najpodrobnije opisan i donosi informacije s nižih opisnih razina (serija), zatim fond Ninske biskupije, fond Stolnoga kaptola u Zadru te fondove ukupno pet župa. Tu se nalazi i osamnaest osobnih fondova, navodimo primjerice ostavštinu don Josipa Felicinovića (1889–1984), čiji fond sadržava nacрте propovjedi, predavanja, bilješke, korespondenciju, novinske isječke, fotografije i sl. Konačno, *Vodič* nas obavješćuje i o ukupno jedanaest zbirki izvornoga arhivskoga gradiva pohranjenih u Arhivu Zadarske nadbiskupije. Istraživači *Vodičem* dobivaju i javno dostupan popis matičnih knjiga, oko kojih se kod korisnika uvijek iznova javljaju dvojbe, jesu li tražene matične knjige uopće sačuvane i ako jesu, gdje se čuvaju.⁷ Tako Zbirka matičnih knjiga Arhiva obuhvaća 372 knjige, 401 kutiju, ukupno 56 metara gradiva od 1569. do 2010. Za naše prilike i istraživače to je sjajan dobitak!

Crkva u Hrvata čuvarica je golemoga kulturnog blaga, dragocjenih kulturnih dobara, baštine neprocjenjive vrijednosti. Njezini su arhivi, na žalost, do danas ostali vrlo nepoznati široj javnosti. Velika je vrijednost *Vodiča* da po prvi put svakomu namjerniku pomogne otvoriti vrata Arhiva Zadarske nadbiskupije, počeci kojega, kao i mnogih drugih arhivskih ustanova, predstavljaju niz uspomena na pustošenja arhivskoga gradiva tijekom povijesti: autori *Vodiča* navode požar nadbiskupske palače i župne kuće sv. Stošije 1394., požar nadbiskupske kancelarije 1419., sljedeće godine sakristije crkve sv. Marije Velike (tom je prilikom izgorjela škrinja s različitim ispravama) te požar župne kuće sv. Marije Velike 1594. Slična stradanja doživio je i arhiv Ninske biskupije u požaru biskupske kuće 1526., a veliku štetu doživio je i početkom 18. stoljeća. Tomu treba dodati i požar ženskoga samostana sv. Dimitrija 1779., kad je propao i bogati arhiv. U svezi s kaptolskim arhivom, koji se čuvao u sakristiji katedrale, pa u kaptolskoj zgradi, a od 1986. u nadbiskupskoj palači, saznajemo da je dio dokumenata u 19. st. uništila vlaga.⁸

Sva ta bogata pisana baština, nastala djelovanjem zadarskih nadbiskupa, nadbiskupskog ordinarijata, Stolnoga kaptola zadarskog, drevne Ninske biskupije, ukinute 1828., crkvenih školskih i obrazovnih zavoda, zaklada i nadarbina, bratovština, svećenika, kao i ljubomornim čuvanjem predragocjenih matičnih knjiga te prikupljanjem pergamenata, karata, planova, nacрта, rukopisa itd., sad je sjeđinjena i pohranjena u Arhivu Zadarske nadbiskupije. Sukladno sporazumu Državnog arhiva u Zadru i Zadarske nadbiskupije iz 2004., taj je arhiv najprije bio pohranjen u Državnom arhivu u Zadru i otvoren za javnost. Zatim je prebačen u

⁷ Tomu ponekad pridonose i sami imatelji matičnih knjiga. Tako Sanja Frigan Ciuha u svojem članku Hrvatske matične knjige piše: *Iskustva sa župnicima su vrlo različita: od vrlo ljubaznih župnika pa do onih koji ne žele davati nikakve podatke a imaju status* [stanje duša, op. a.] *pa do toga da sam čula komentare 'Kaj, želite istraživati od Adama i Eve?' ... Nije loš savjet donijeti župniku neki poklon ili novčani prilog za crkvu.* U: *Drvesa* : Časopis slovenskega rodoslovnega društva, letnik 19, številka 1, julij 2012., str. 21

⁸ *Vodič* Arhiva Zadarske nadbiskupije. Zadar, 2013. str. 19

nove i za tu namjenu uređene prostore u zgradi Nadbiskupskog ordinarijata na Trgu sv. Stošije, a dobio je i svojega prvog profesionalnog arhivista.⁹

Vodič Arhiva Zadarske nadbiskupije Olivera Modrića i Josipa Kolanovića – ne želimo tek u fusnoti navesti da je 60-ih godina 20. stoljeća Arhiv sređivala prof. Marija Grčić, tajnica Visoke bogoslovne škole u Zadru – ispunio je očekivanja koja se stavljaju pred jedan arhivski vodič. Bliži talijanskomu *Guida generale* nego Bitternerovu *Gesamtinventar* i udaljeniji od informacijama ponešto zasićenoga *Vodiča Državnog arhiva u Zagrebu*,¹⁰ nudi prve i najbitnije te pregledno prikazane informacije, olakšavajući tako namjerniku put do arhiva i snalaženje u njem.

Vodič je izvršio sličnu ulogu kao *Guida generale*, i djela koja su mu prethodila, u ujedinjavanju talijanskih državnih arhiva. On je neizostavan instrument pomoću kojega su Zadarska nadbiskupija i Državni arhiv u Zadru stvorili jednu novu arhivsku ustanovu, dali joj javni i stručni identitet te, konačno, (re)konstituirali zadarski crkveni arhivski patrimonij.

Ova mala i slabo poznata ustanova odsad se s punim pravom može nazivati arhivom. Neka *Vodič Arhiva Zadarske nadbiskupije* postane predloškom za izradbu vodiča ostalih (nad)biskupijskih arhiva u Hrvatskoj, a možda i poticajom za izradbu tematskih vodiča kroz crkvenu arhivsku baštinu, primjerice matične knjige.

Ivan Filipović

Bukvić, Nenad. *Odredbe o arhivima u statutima dalmatinskih i istarskih gradova*. Diplomski rad. Zagreb : Filozofski fakultet Sveučilišta u Zagrebu, 2008. 39 str.

Diplomski rad Nenada Bukvića nastao u sklopu studija arhivistike Filozofskoga fakulteta u Zagrebu u uvodnom nas dijelu (3), uz povijesni okvir nastajanja potrebe za trajnim čuvanjem isprava, uvodi u vrijeme nastajanja i razvoja sustava zaštite i trajnoga čuvanja isprava na hrvatskim prostorima te nam objašnjava i predstavlja sam pristup temi. Ističe da za Hrvatsku nije postojao jedinstven model razvoja sustava zaštite i čuvanja pisanih isprava zbog zasebnoga političkog i društvenog razvoja Slavonije i Banske Hrvatske s jedne te Istre i Dalmacije s druge strane. Uz gore navedeno, rad će se baviti i stvaranjem modela čuvanja u istarskim i dalmatinskim gradovima-komunama, s ponekim izuzetcima.

Nakon uvoda slijedi *Pregled i vrednovanje izvora i literature* (4–11). U prvom dijelu poglavlja ukratko su kronološki prikazani statuti gradova kojima se rad

⁹ Isto.

¹⁰ *Vodič kroz fondove i zbirke Državnog arhiva u Zagrebu*, 3 sveska, Zagreb 2008–2010. To je dosad najbolji vodič jednoga državnoga arhiva u Hrvatskoj; njegova je glavna urednica Branka Molnar, a obuhvaća dva debela sveska i jedan posebni s kazalima za prvi svezak, sve skupa gotovo dvije tisuće stranica.